

Turhan kallis demokratia?

Kun euromaat yhteisen valuuttansa alennustilaa puidessaan päättivät antaa länsimaisen demokratian synnyinmaalle Kreikalle anteeksi puolet sen veloista, yllirajaista närkästystä tuotti Kreikan pääministerin hanke pelastus- ja säästöpaketin hyväksyttämisestä kansanäänestyksellä – se kun olisi ollut aivan liian hidasta ja tuottanut vain turhia kuluja. Kansanäänestys jäikin pitämättä. Koväänänen närkästyspuhe peitti alleen monenlaiset kriittiset kysymykset kuten sen, miksi europäättäjät itse olivat olleet toimenteissään kovin verkkaisia ja miksi Euroopan pankkien taannoiset stressitestit sitä vastoin olivat näyttäneet kovin joutuisilta ja kepeiltä verrattuna esimerkiksi tapaan, jolla kulttuurilaitokset kuten yliopistot, museot, arkistot ja kirjastot arvioidaan ja auditoidaan. Ehkä humanisteilla on notkeammat polvet.

Vaikka demokratiaa ei suoranaisesti luonnehditakaan kalliiksi, käytännössä säästöjen ja kustannustehokkuuden nimissä voidaan toimia tavoilla, jotka nakertavat demokratiaa niin laajemmin yhteiskunnassa kuin työpaikoilla. Mitä isompien yksiköiden osaksi yksilö liitetään, sitä vähäisemmäksi käyvät hänen vaikuttamismahdollisuutensa. Kun työpaikka onkin enää pieni osa suurta konglomeraattia tai kun kuntapäätäjät tekevät päätöksiä, joissa sivutaan kasvukeskukseen liitetyn vähäväkisen syrjäkylän asioita, yksilön ja kokonaisten ihmisryhmienkin mielipiteet jäävät helposti huutavan ääneksi korvessa.

Merkillistä kyllä tietotekniikkaa tuntuu olevan helpompi kehittää ja soveltaa hallitsemiseen ja valvomiseen kuin yhteiskunnallisen vuorovaiikutteisuuden ja demokratian vahvistamiseen.

Kuluvana vuonna tarkistettiin kaksi kiintoisaa historian väitöskirjaa, jotka kummatkin käsittelevät demokratiavajeen täyttämisen yhteiskunnan toimintakulttuureja ja mentaliteetteja. Marko Hakasen *Vallan verkostoissa* tuo esiin, miten 1600-luvun Suomessa hankittiin omaisuutta ja virkoja, yliopistoistakin, vallanpitäjiä mielistelemällä ja heidän hantlankareikseen heittäytymällä. Ulla Koskisen *Hyvien miesten valtakunta* paneutuu puolestaan 1500-luvun virkamiesten kielipeleihin samoin kuin siihen suureen itsenäisyyteen ja toimintavaltaan, joka paikallistason vallanpitäjillä oli. Uuden ajan alunkin yhteiskunnissa oli kieltämättä arvoja, joiden vastaisesti hyvä veli -verkostoissa meneteltiin, mutta käytännöt eivät vastanneet ihanteita.

Sinänsä mitään tähänastista ihmisyhteisöä tai yhteiskuntaa tuskin voi pitää kauttaaltaan demokraattisena. Jo ääni- ja vaalioikeuden myöntämiskriteerit samoin kuin edustuksellisen demokratian muotojen ja käytäntöjen määrittäminen riittävät tuottamaan eriäviä näkemyksiä. Mutta vaikka puhdas demokratia sinänsä ehkä jääkin ihanteeksi, on huolestuttavaa, että 2000-luvun alun länsimaissa ja Suomessakin suositaan ja otetaan käyttöön rakenteita, jotka laajentamisen asemesta kaventavat demo-

kratiaa. Kuitenkin kyse on periaatteista, joiden toteuttamisen eteen on tehty töitä kymmenien vuosien ajan.

Yliopistoissa toteutetut yksiköiden yhdistämiset, lakkauttamiset ja uudelleennimeämiset näkyvät käytännössä eri akateemisissa yksiköissä eri tavoin, vaikka kutakuinkin kaikkialla valitetaan lisääntyntä byrokratiaa ja epävarmuutta tulevasta. Kuitenkin kyse on erityisasiantuntijoiden hoitamista työpaikoista, joilla on hyvin suuri vastuu maan tieteellisestä osaamisesta ja sen siirtämisestä seuraaville sukupolville. Toki yliopistouudistuksen voi sanoa lisänneen autonomiaa yliopistoissa siirtäessään yliopiston hallinnon työyhteisön yläpuolelle: johdolla on nyt vapaat kädet.

Joissain yksiköissä johto voi antaa kaiken jatkua päällisin puolin entisellään ja luottaa johtamansa asiantuntijayhteisön ymmärrykseen ja kykyihin, kun taas toisaalla johtajat voivat lähteä soveltamaan firmavisioitaan hyvinkin radikaalein, itsevaltaisain ja asiattominkin ottein. Koska esimerkiksi laitos- ja tiedekuntaneuvostojen rooli on käytännössä murto-osa siitä, mikä se oli ennen yliopistouudistusta eikä kollegiaalisuus toteutunut ongelmitta uudistustakaan edeltävässä yliopistossa, kaveriprofessuurien perustaminen ynnä muiden 1600-luvun akateemisesta kulttuurista tuttujen käytäntöjen ja tieteenulkoisten vaikuttimien soveltaminen on tehty kovin helpoksi niille, jotka tohtivat olla häikäilemättömiä.

Ylipäänsä yliopistouudistus ei tunnu ottavan huomioon sitä, että johtajiksi nostetut voivat tehdä virheitä tai vaikka syyllistyä väärinkäytöksiin. Kollegiaalinen demokraattinen työyhteisöllisyys ei edes pyrkinyt nostamaan ketään jalustalle valistuneeksi itsevaltiaaksi, vaan siinä järjestelmässä kaikki täydensivät toisiaan ja on-

gelmista puhuminen oli helpompaa – ainakin niin olisi pitänyt olla ja juuri sen periaatteen paremman toteuttamisen varaan yliopistouudistuksen olisi voinut rakentaa, jos tavoitteena siis olisi ollut demokratian vahvistaminen.

Yliopistoja kohdanneet ongelmat ovat yhteisiä kaikille kulttuurilaitoksille ja näkyvät myös julkisissa palveluissa terveydenhoitoalaa myöten. Toki voidaan kysyä, miksi yliopistojen tai muidenkaan työpaikkojen pitäisi olla johtamisa ja toimintakulttuureiltaan erilaisia kuin ”normaalityöpaikkojen”, mutta yhtä hyvin voidaan kysyä, miksi mallien täytyy tulla liike-elämästä semminkin kun markkinavetoinen liike-elämä näyttää kahlinneen koko globaalin talouden oikukkaaseen nousukausi–laskukausi–kriisioravanpyöräänsä. Halutaanko yliopistoihinkin johtajia ja heidän klienttiverkostojaan palveluvia optio-ohjelmia? Entä jos tiedeyhteisössä toteutettu demokratian heikennys ulotettaisiin kuntatasolle: jospa ”kuntaremontissa” ei tyydyttäisikään vain kuntaliitoksiin, vaan lähdetäisiin tulostavastuuta ja säästöjä tavoitellen rajaamaan kunnan- ja kaupunginvaltuustojen päätösvaltaa virkamiesvallan hyväksi? Tai jos valtiosatolla luovutettaisiin parlamentarismista?

Yksilöä ja ruohonjuuritasoa vaikutusvallasta vieroittavien uudistusten ja järjestelmien varjopuolena on se, että ongelmat tuskin koskaan jäävät pelkästään virheellisiä tai epäoikeudenmukaisia päätöksiä tehneiden kannettavaksi vaan ne kohtaavat myös niitä, joilla ei vaikutusvaltaa ole ollutkaan tai jotka ovat yrittäneet niitä vastustaa. Epädemokratiastakin lankeaa siis laskuja, muodossa tai toisessa koko yhteiskunnan maksettavaksi.

MARKO LAMBERG
marko.lamberg@abo.fi